

<https://doi.org/10.15407/ukrmova2026.02.138>
УДК 811.161.2.09'367.625'374.2(049.32)

М.І. СТЕПАНЕНКО, доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри журналістики та мовної комунікації
Національний університет біоресурсів і природокористування України
вул. Героїв Оборони, 15, Київ, 03041
E-mail: myk_ivan@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-6727-1265>

ПОВЕРНЕННЯ УКРАЇНСЬКІЙ МОВИ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВОЄРІДНОСТІ: ДІЄСЛІВНЕ КЕРУВАННЯ «ПІД МІКРОСКОПОМ»

Рецензія на: Лариса Колібаба, Валентина Фурса. *Словник дієслівного керування: у 2 т. Т. 1: А – К. 576 с.; Т. 2: Л – Я. 576 с. Вид. друге, виправл. й допов.*

Тернопіль: Підручники і посібники, 2025.

В українському мовознавстві сталася — без перебільшення — неординарна подія: його збагатило двотомове видання «Словник дієслівного керування», у якому «вперше... систематизовано синтаксичне керування найуживаніших дієслів сучасної української літературної мови, цілісно представлено типові відмінкові та прийменниково-відмінкові форми залежних від дієслів іменників, повернено до активного використання органічні для української мови словформи, що були обмежені в ужитку за радянського часу»¹. Потреба в такій праці очевидна, про нагальність упорядкування її ішлося давно, за цю справу бралися відомі мовознавці, але через різні причини, головню нелінгвістичного характеру, довести задумане до логічного кінця не випадало. Такий практичний порадник не міг з'явитися в добу тоталітаризму з ідеоло-

¹ Колібаба Л., Фурса В. (2025). *Словник дієслівного керування: у 2 т. (т. 1, с. 2).*

Цитування: Степаненко М.І. (2026). Повернення українській мові національної своєрідності: дієслівне керування «під мікроскопом». [Рецензія на: Лариса Колібаба, Валентина Фурса. *Словник дієслівного керування: у 2 т. Т. 1: А–К; Т. 2: Л–Я*]. *Українська мова*, 2 (98), 138—149. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2026.02.138>

© Видавець: ВД «Академперіодика» НАН України, 2026. Статтю опубліковано на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

гійних причин, передусім тому, що про самобутні ознаки української мови на різних її рівнях, і на зрізі дієслівного керування зосібна, говорити було не велено, а то й заборонено. Значний сегмент лексикографійного контенту, у якому об'єктивно зафіксовано питомий потенціал дієслівного керування, опинився, як писав свого часу тонкий поціновувач українського слова й невтомний оборонець його М. Рильський, «під глибоким сховом».

Над «Словником дієслівного керування» сумлінно трудилися впродовж тривалого часу мовознавці Інституту української мови НАН України — кандидати філологічних наук старші наукові співробітники відділу граматики та наукової термінології Л.М. Колібаба і В.М. Фурса. Вони узагальнили розсипаний у часі досвід роботи попередників над цією працею, заклали теоретичні підвалини своєї студії відповідно до найновіших досягнень у царині вітчизняного та світового словництва, зібрали потужну фактологічну базу й запропонували оригінальну полівекторну модель інтерпретування граматичного керування. Успішній реалізації цього авторського проєкту сприяло загальне наукове керівництво, що його виконувала К.Г. Городенська — завідувач зазначеного вже відділу, доктор філологічних наук, професор, «визначний дослідник граматичного ладу української мови, фахівець, який має високий ранг у галузі граматики», досить значні та різноспрямовані напрацювання, «потужну школу з проблем категорійної граматики, функційної морфології і функційного синтаксису, у руслі яких студіює не один десяток аспірантів і докторантів»². Науковці-граматисти Інституту української мови НАНУ скеровують свої наукові зусилля на реалізацію українськоцентричних викликів часу, спрямованих на «фіксацію та обґрунтування різнорівневих норм сучасної української літературної мови»³, з-поміж яких ті, що вже відбулися або переживають процес становлення, подеколи заявляють про себе непослідовно й спричиняють «чимало історичних труднощів і для фахівців-мовознавців, і для практиків»⁴, отже, вимагають прискіпливого та аргументованого коментування щодо «правильного використання українського слова в різних сферах суспільно-політичного життя, освіти, науці та культурі»⁵.

Може видатися некоректним, навіть не корельованим із науковим стилем, що є індиферентним до образності, використання усталеної спо-

² Бойко Н.І. (2024). Граматичні обрії професора К.Г. Городенської. Н.Г. Горголюк, Л.М. Колібаба, В.М. Фурса (упоряд.), *Граматичний портрет української мови у ХХІ сторіччі: збірник тез наукових доповідей учасників Міжнародної наукової конференції на пошану доктора філологічних наук, професора Городенської Катерини Григорівни* (с. 9). Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго.

³ Коваль Л.М. (2024). Проблема кодифікації мовних норм у лінгвістичному доробку професора К.Г. Городенської. Н.Г. Горголюк, Л.М. Колібаба, В.М. Фурса (упоряд.), *Граматичний портрет української мови у ХХІ сторіччі: збірник тез наукових доповідей учасників Міжнародної наукової конференції на пошану доктора філологічних наук, професора Городенської Катерини Григорівни* (с. 18). Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго.

⁴ Городенська К.Г. (2019). *Українське слово у вимірах сьогодення* (с. 4). Київ: КММ.

⁵ Там само, с. 6.

луки «під мікроскопом» у назві рецензії, мета якої — комплексний аналіз праці Л.М. Колібаби і В.М. Фурси з вирізненням промовистих динамічних процесів у граматичному ладі української мови на тлі його історичного розвитку, ознаменованого досягненнями й позначеного значними втратами. Доречність бібліоніма з виокремленим фразеологізованим конститuentом можна вмотивувати кількома чинниками.

По-перше, вводити до компонентної структури заголовка усталений вираз «під мікроскопом» із притаманним йому значенням ‘ретельно, скрупульозно вивчати, аналізувати, перевіряти що-небудь’, яке зберігає потенційний зв’язок із закріпленою за лексемою *мікроскоп* семантикою ‘оптичний прилад, який робить видимим те, що неможливо помітити неозброєним оком’, наштовхнула дослідницька практика відомого професора Г.Д. Ключека. У численних наукових розвідках він наголошував, що свідомо спрямовує віртуальне вічко мікроскопа на той або той твір, ті чи ті його фрагменти, навіть окремі рядки, аби продемонструвати реципієнтові їхній глибинний зміст, випрозорити абсолютну мистецьку довершеність. «Мікроскоп» у візії цього літературознавця — «засіб найуважливішого вдивляння у текст з метою виявити його “секрети” художності (тут головним орієнтиром є дослідницькі технології, застосовані Іваном Франком у його геніальному трактаті “Із секретів поетичної творчості”))»⁶. Поряд із глибинною характеристикою персоналій та інтерпретацією художніх творів, твердить Н.С. Гармазій, «важливою лінією у працях Г. Ключека є дослідження фундаментальних питань художності. Тому в книгах “У світлі вічних критеріїв” (1989), “Енергія художнього слова” (2007), “Синергія літературного твору” (2020) та інших ми можемо бачити, як дослідник концептуалізує поняття художнього мислення письменника, художнього світу літературного твору, цілісності твору..., спостерігаємо, як на прикладі багаторівневого тлумачення текстів пан професор апробує свою методику аналізу твору “під мікроскопом”»⁷. Сам Г.Д. Ключек і ті, хто послуговуються його науковим інструментарієм, упевнені, що «прочитання під мікроскопом» допомагає побачити художню досконалість твору, здійснити новітню інтерпретацію сенсів, якими він насажений⁸. Із цим інструментарієм перегукується і водночас відрізняється від нього самотніми дослідницькими прийомами технологія «під мікроскопом», яку використали автори рецензованої роботи на різних етапах формування словникових статей, а саме: на рівні створення реєстру 1) дієслів з огляду на їхні функційні можливості та значущість у віддзеркаленні реалій сьогодення і 2) семантично та граматично програмованих залежних поширювачів у відповідній граматичній формі, із властивою їм питомою синхронійною та / або діахронійною запитуваністю. Заслуговує на особливу увагу використовувана семасіологічна процедура,

⁶ Ключек Г. (2015). Кастинг Марії Заньковецької (до питання про художню енергію поезії Тараса Шевченка). *Філологічні діалоги* (вип. 3, с. 76). Ізмаїл: РВВ ІДГУ.

⁷ Гармазій Н. (2023). Тексти і контексти Григорія Ключека. *Українська літературна газета*. 05 березня, с. 6—7.

⁸ Ключек Г.Д. (2013). *Поетика візуальності Тараса Шевченка*. Київ: Академвидав.

що виявляє застосунок до значеннєвого обсягу носія валентности (дієслова), зокрема вирізнєння його змістових домінант, та валентного партнера (іменника), зосібна представлення його лексико-семантичного діапазону на основі принципу дії полексемної закріплюваности (зрідка) або вільної сполучуваности (регулярно), а також вільного, керованого й ланцюгового асоціативного експерименту.

По-друге, перед нами видання «Словника дієслівного керування», що стало логічним продовженням і суттєвим доповненням оприявленого 2016 року першого видання з однойменною назвою (див.⁹), у якому автори наголошували насамперед на тому, що їхніми найголовнішими завданнями є систематизація типових нормативних безприйменникових та прийменникових відмінкових форм залежних від дієслів іменників з обов'язковим орієнтуванням на суперечливі випадки граматичного керування в сучасній українській мові. В оновленому виданні 2025 року вони з відповідальністю заявили, що підготували нормативну лексикографійно-граматичну працю, зацентрувавши на тому, що зафіксовані граматичні форми іменників «ґрунтовані на нормах української літературної мови, сучасних здобутках теоретичного і прикладного українського мовознавства та виважених засадах академічної науки»¹⁰, насамперед тих, які вмотивовано і рекомендовано до вжитку в найновішому академічному дослідженні «Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія» (автори: І.Р. Вихованець, К.Г. Городенська, А.П. Загнітко, С.О. Соколова). Виняткового значення надано безпідставно призабутим, цілеспрямовано зорієнтованим у радянську добу на маргінеси питомим граматичним формам із маркувальними ознаками «застаріле», «діалектне», «народнопоетичне», «рідковживане», «розмовне» та ін. Мовиться передусім про лексичні одиниці, які вже пройшли надійну апробацію через «Словарь української мови» за редакцією Б. Грінченка й лексикографійний досвід доби коренізації, або так званого «золотого десятиріччя» (20-ті — початок 30-х рр. ХХ ст.), коли українська мова переживала справжній ренесанс.

Що ж до найпосутніших змін, установлених на основі порівняльного аналізу першого й другого видань, то це передусім контрастність обсягу: у Словникові 2025 року він збільшився наполовину [пор.: однотомове перше видання (656 с.) — близько тисячі продуктивно використовуваних дієслів, двотомове друге видання (кожен том по 576 с.) — близько півтори тисячі функційно активних дієслів], тобто відбулося суттєве розширення корпусу реєстрових слів, що засвідчує алфавітний показник на всі літери, пор.: А: 14 — 20; Б: 38 — 42; В: 114 — 202; Г: 28 — 32; Д: 43 — 57; Е: 4 — 10; Ж: 16 — 17; З: 185 — 294; К: 36 — 52; Л: 20 — 24; М: 13 — 19; Н: 29 — 84; О: 45 — 108; П: 169 — 244; Р: 29 — 58; С: 44 — 103; Т: 16 — 20; У: 36 — 75; Ф: 6 — 8; Ц: 6 — 9, крім Г: 2 = 2, Є: 1 = 1, І: 14 = 14, Ї: 3 = 3, Й: 1 = 1, Х: 14 = 14, Ч: 8 = 8, Ш: 6 = 6, Щ: 1 = 1, Ю: 2 = 2, Я: 3 = 3. Не зайвим буде

⁹ Колібаба Л., Фурса В. (2016). *Словник дієслівного керування*. Київ: Либідь.

¹⁰ Колібаба Л., Фурса В. (2025). *Словник дієслівного керування: у 2 т.* (т. 1, с. 6).

ще раз наголосити на такому: до оновленого реєстру потрапили вербали з високою частотою вживання, значний відсоток з-поміж яких становлять лексеми на *-ся*, що послідовно демонструють специфіку на рівні семантики й реально та потенційно програмованого керування, а також ті, які «мовцям нелегко граматично поєднувати з відмінковими чи прийменниково-відмінковими формами іменників, субстантивованих прикметників, дієприкметників чи займенників» через відому, уже згадану, причину — тривале зросійшування, що, з одного боку, зумовило «слабке знання ними синтаксичних норм, а з іншого, — під впливом російської мови в українській мовній практиці поширилося багато помилкових граматичних форм»¹¹. Ураховано роль префіксально-прийменникової кореляції, яка впливає на формування інформативної достатності дієслова й на вибір ним залежної відмінкової та прийменниково-відмінкової форми. Виразною ілюстрацією можуть послужити гасла, об'єднані літерою З: 185 < 109 > 294 → Заадресувати *див.* Адресувати. Забавляти. Заблокувати *див.* Блокувати. Заборонити *див.* Забороняти. Забороняти. Забирати. Забрати. Забруднюватися. Забстрагувати *див.* Абстрагувати. Загрожувати. Задекларувати *див.* Декларувати. Задонатити *див.* Донатити (1). Зажурити *див.* Журити (1). Займати. Зайняти *див.* Займати. Закомпанувати *див.* Акомпанувати. Зактивізувати *див.* Активізувати. Залякати *див.* Лякати (2). Заместі *див.* Замітати (1, 3—4). Замикати. Замісити *див.* Замішувати; *див.* Місити. Замітати. Замішувати. Замкнути *див.* Замикати. Занонсувати *див.* Анонсувати. Занурити *див.* Занурювати. Зануритися *див.* Занурюватися. Зануряти *див.* Занурювати. Занурятися *див.* Занурюватися. Запевнити *див.* Запевняти. Запелювати *див.* Апелювати. Запобігати. Запобігти *див.* Запобігати. Зараджувати. Зарадити *див.* Зараджувати. Заргументувати *див.* Аргументувати. Зареєструвати *див.* Реєструвати. Засватати *див.* Сватати. Застрахувати *див.* Страхувати. Засуджувати. Засудити *див.* Засуджувати; *див.* Судити (3). Засунути *див.* Сунути (1). Затамувати *див.* Тамувати. Зафаршувати *див.* Фаршувати. Зафіксувати *див.* Фіксувати. Зацитувати *див.* Цитувати. Зацікавити *див.* Зацікавлювати; *див.* Цікавити. Зацікавитися *див.* Зацікавлюватися; *див.* Цікавитися. Зацікавлювати. Зацікавлюватися. Зберігати. Зверстати *див.* Верстати. Звезті *див.* Звозити. Звикати. Звікнути *див.* Звикати. Звозити. Згоджатися *див.* Згódжуватися. Згódжуватися. Згódитися *див.* Згódжуватися. Зголоситися *див.* Зголошуватися. Згорнути *див.* Згортати. Згортати. Згребті *див.* Гребті. Здекларувати *див.* Декларувати (1). Здиференціювати *див.* Диференціювати. Здобувати. Здобути *див.* Здобувати. Здогадатися *див.* Здогадуватися. Здогадуватися. Зжувати *див.* Жувати. Зінтегрувати *див.* Інтегрувати. Зіронізувати *див.* Іронізувати. Зісканувати *див.* Сканувати (3). З'їжджати. З'їжджатися. З'їхати *див.* З'їжджати. З'їхатися *див.* З'їжджатися. Зловживати. Зловжити *див.* Зловживати. Злякатися *див.* Лякатися. Змагатися. Змарнувати *див.* Марнувати. Змиритися *див.* Миритися (2). Змусити *див.* Змúшувати. Знати. Знеболити *див.* Знеболювати. Знеболю-

¹¹ Там само, с. 3.

вати. Знемагати. Знемогти *див.* Знемагати. Знеславити *див.* Знеславлювати. Знеславлювати. Знешкоджувати. Знешкодити *див.* Знешкоджувати. Знущатися. Зорганізувати *див.* Організовувати. Зреагувати *див.* Реагувати. Зредагувати *див.* Редагувати. Зремонтувати *див.* Ремонтувати. Зреформувати *див.* Реформувати. Зрецензувати *див.* Рецензувати. Зупинити *див.* Зупиняти. Зупинітися *див.* Зупинятися. Зупиняти. Зупинятися.

Автор цієї розвідки 2017 року опублікував у співавторстві зі С.П. Галаур рецензію на перше видання Словника, у якій подано концептуалізовано важливі для аналізованої граматичної проблеми думки про дезорієнтування українськомовного населення в комунікативному просторі інтерферентного співіснування мов, про утривавлений у часі процес безпрецедентної деперсоналізації та уніфікації української мови як рідної, негативним наслідком якого є низка асимілятивних змін у її системі, спровокована активізація синтаксичних кальок, розширення функцій окремих інформативно релевантних прийменників, зрештою, виникнення надлишкової варіантності слововживання¹². Це по-перше. По-друге, набрала зримих обертів, що їх неважко помітити навіть неозброєним оком, інша не менш вагома тенденція, суть якої визначає те, що українська мова поступово і впевнено (за активної допомоги свідомих мовців і вчених-лінгвістів) скидає із себе граматичний *second hand*, у який роками намагалася «вбирати» її Москва, й увиразнює власну неповторну вроду та окремішність витворюваними віками й вимodelюваними недавно питомими формами, отже, употужнює свій державотвірний статус¹³. Не формально ословеснені, а реальні позитивні наслідки цього процесу системно й переконливо віддзеркалені у Словникові 2025 року. Нові гасла не тільки розширюють його корпус, а й рельєфно заманіфестовують багатовікове незборене прагнення повернути українській мові її питомі граматичні характеристики, зокрема ті, якими вона протистоїть мові-асиміляторіві, точніше мові-агресорові з кількостолітнім лінгвокупаційним режимом. Такі процеси незворотні, їхні стратегійні вектори, які ще донедавна сприймала лише еліта й реагувала на них адекватними діями, поширилися на все суспільство, перетворилися з віртуального, прихованого на реальний спосіб буття українців в умовах взаємодії між собою і налагодження стосунків зі світом. Ця ідеологічна трансформація нагадує політичну історію про реанімування забороненого в радянський час патріотичного гасла «Слава Україні!» — «Героям слава!», що в різні часи української історії єднало борців за незалежність України, а після Помаранчевої революції та Революції гідності перетворилося на один із символів української державности, а віднедавна — ще й на статутне привітання у Збройних Силах України та Національній поліції, навіть запертендувало на роль світового консолідувального чинника, або, за версією Великого Кобзаря, «дружнього послання» до «мертвих, і живих, і

¹² Степаненко М., Галаур С. (2017). Знакова праця в українській лексикографії. [Рецензія на: Колібаба Л., Фурса В. (2016). *Словник дієслівного керування*]. *Українська мова*, 3 (63), 144. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2017.03>

¹³ Там само, с. 144—145.

ненарождених земляків... в Україні і не в Україні». Його свідомо й нарочито проартикулювали експрем'єр Британії Борис Джонсон, канадський прем'єр Джастін Трюдо, польський президент Анджей Дуда, президент США Джо Байден та інші світові державні діячі, впливові політики.

Про новації, якими вирізняється друге видання, максимально повно викладено й добротню проілюстровано в «Передмові». Зокрема, зауважено, що зміни та доповнення у Словникові 2025 року підпорядковано найавторитетнішим з овиду дня сьогоднішнього взірцям морфологічної норми, пріоритети яких умотивовує, канонізує і рекомендує до вжитку вже назване вище найновіше академічне дослідження «Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія», а також «Український правопис» 2019 року, що його із незначними змінами перезатверджено 2026 року та поименовано як «Стандарт державної мови “Український правопис”». У чинному орфографічному кодексові констатовано, що в деяких іменниках середнього роду можливі варіантні закінчення в давальному й місцевому відмінках -у, -ю та -ові, -еві: *ліху* — *ліхові*, *місту* — *містові*, *озеру* — *озерові*, *серцю* — *серцеві*. Це правило, однак, потребує уточнення: які ж конкретні субстантивні лексеми із цим граматичним статусом, крім названих чотирьох, формують виділену парадигму? Автори Словника частково відповідають на поставлене запитання, уналежнюючи до аналізованого розряду лексеми *ліжко* [по *ліжку* (*ліжкові*)], *тіло* [по *тілу* (*тілі*, *тілові*)], *болото* [по *болоту* (*болотові*)] та ін. Щоправда, можна дискутувати з приводу нефіксованості варіантних форм закінчень деяких іменників, наприклад, субстантивної лексеми *багно*, яка своїм семантико-функційним потенціалом наближена до іменникової лексеми *болото* з варіантним репертуаром флексій.

Наголошено ще на одному важливому моменті — усунення окремих типів керування, як-от: *над ким? над чим?* при дієслові **ГЛУМИТИСЯ**, *не-док.*; **ПОГЛУМИТИСЯ**, *док.* — ‘зле, зневажливо висміювати / висміяти кого-, що-небудь; насміхатися, знущатися’ — й граматичне узаконення при ньому єдиної можливої форми *з / із / зі* + *Р. в.*: *з / із кого?*: із суперника, з / із людини, з / із хлопця, з / із дівчини, із чоловіка, із жінки, з / із батька, з / із матері, з / із дитини, із сина, з / із дочки, з / із брата, із сестри, з / із діда, з / із баби, з / із товариша, з / із колеги, із / зі співрозмовника; з / із тварини; з / із мене, з / із нас, з / із тебе, з / із вас, з / із нього, з / із неї, з / із них, з / із когось, з / із кожного, з / із декого, з інших, з / із багатьох, з усіх (зі всіх) та ін.; *із чого?*: з / із населення, з / із народу; із сім'ї, з / із родини; з / із молоді, з / із малечі; з / із товариства, з / із колективу; із зовнішності (зовнішности), з / із тіла; з / із одягу; з / із поведінки, з / із боягузтва, з / із лінощів; із / зі сліз; з / із лиха, з / із невдачі, зі / із страждань; із чогось, з усього (зі всього) та ін. (т. 1, с. 276). Пор. зафіксоване в першому й не оприявлене в другому виданні гасло:

Над ким? *Над / наді* + *Ор. в.*: над людиною, над дівчиною, над хлопцем, над чоловіком, над жінкою, над батьком, над матір'ю, над дочкою, над сином, над братом, над сестрою, над дідом, над бабою, над закоханим, над співрозмовником, над суперником, над колегою, над твариною, наді

мною, над нами, над тобою, над вами, над собою, над ним, над нею, над ними, над кимсь (кимось), над кожним, над іншими, над усіма та ін.

Над чим? *Над / наді + Ор. в.:* над народом, над населенням, над родиною, над молоддю, над малечю; над пам'ятником, над могилою, над тілом, над зовнішністю, над одягом, над мовою, над культурою, над почуттями, над працею, над усім та ін.

Описуваному типовому керуванню приділено окрему увагу в рецензії на видання Словника 2016 року: «Деякі дієслова, як свідчить дібраний авторами ілюстративний матеріал, поступово втрачають частину залежних форм, зафіксованих в авторитетних лексикографічних, фольклорних джерелах. Словник подає єдину форму *сміятися, насміхатися, глузувати з / із кого / чого?* (пор. у цьому зв'язку *Словник синонімів української мови у 2 т.: СМІЯТИСЯ без додатка і з кого і Словник української мови в 11 т.: СМІЯТИСЯ з кого — чого, рідко над ким — чим, кому, чому і без додатка. Насміхатися, глузувати з кого-, чого-небудь, висміювати чийсь дії, вчинки й т. ін. Чужому лихові не смійся* (Українські народні прислів'я та приказки, 1963, 34); *Багато того губатого Дівчина шанує; Надо мною, сиротою, Сміється, кепкує* (Тарас Шевченко, 1963 I: 12)»¹⁴. Таке прагнення дослідниць, з особливим акцентом потвердимо ще раз уже висловлену думку, — «упевнений крок на шляху граматичного нормування української мови, бо треба мати неабияку лінгвістичну сміливість, щоб для ілюстрування одних форм подавати приклади з творів Шевченка і вважати їх нормою, а для інших заперечувати колишню норму сучасними (й не зовсім) текстовими фрагментами (Б. Грінченко, І. Нечуй-Левицький, П. Загребельний, В. Дрозд та ін.)»¹⁵. Ідеться про такий контекст: *А може, й Сам на небесі Сміється, Батечку, над нами...* (Т. Шевченко) і *На селі страшенно сміялися й глузували з Романа* (Б. Грінченко), *Він [Роман] говорив та сміявся з дівчат* (І. Нечуй-Левицький), *Регелінда ...сміялася з усього: зі свого мужа, що бігає, мов заєць, з себе самої, з батька, який намагається в хитрощах перевершити весь світ, навіть з Ярослава* (П. Загребельний), *Доки душою жива людина, доки здатна сміятися із самої себе* (В. Дрозд).

На наше переконання, оякісненню рецензованого лексикографічного практикуму сприяло врахування авторами рекомендацій, пропозицій, зауважень, які надходили від науковців і користувачів. Л.М. Колібаба і В.М. Фурса креативно відреагували й на нашу проаналізовану вище пропозицію та інші міркування, висловлені в рецензії, як ось це: у першому виданні при дієсловах 1) ЖЕНИТИ (недок. і док.; ОЖЕНИТИ, док.), що реалізує семантику 'з'єднувати / з'єднати шлюбом чоловіка із жінкою; одружувати / одружити' та 2) ЖЕНИТИСЯ (недок., і док.; ОЖЕНИТИСЯ), що репрезентує значення 'брати / узяти шлюб; одружуватися одружитися (про чоловіка)', зафіксовано прийменниково-відмінкову форму **На кому?:**

1) **На кому?** *На + М. в.:* на жінці, на дівчині, на дочці, на внучці, на племінниці, на вдові, на подрузі, на сусідці, на однокласниці, на колезі, на

¹⁴ Там само, с. 148—149.

¹⁵ Там само.

мені, на тобі, на ній, на комусь та ін.: ...*сільський парубок запізнався мавкою, асара — розлучниця злая — проти того пішла, **оженила** хлопця на багатій вдові* (М. Олійник);

2) **На кому?** *На + М. в.:* на дівчині, на дочці, на внучці, на сестрі, на племінниці, на вдові, на подрузі, на сусідці, на однокласниці, на колезі, на мені, на тобі, на ній, на комусь та ін.: [Наталка:] *А пан, котрий **женився** на простій дівці, чи буде її вірно любити?* (І. Котляревський); *Не женися на багатій, Бо вижене з хати. Не женися на убогій, Бо не будеш спати* (Т. Шевченко); *Ой що ж то за шум учинився, гей, Що комар та й на мусі оженився* (Укр. нар. пісня).

Після висловленого застереження, опертого на думку І. Огієнка, що задекларована в праці «Наша літературна мова», про конструкцію *оженитися на кому* як «унікум у мові всього слов'янського світу, відомий тільки в мові російській», і про прийменниково-відмінкову форму *оженитися з дівчиною* як «віковічну українську (і всеслов'янську)», що суперечить «формі орудного соціативного «оженитися на дівчині»¹⁶, словникові статті з аналізованими вербативними лексемами представлено в такій редакції:

1. **З / із ким?** *З / із / зі + Ор. в.:* з / із дівчиною, з / із дочкою, із сестрою, з / із внучкою, з / із племінницею, з / із похресницею, із сусідкою, з / із кумою, з / із подругою, з однокласницею, з / із колегою; зі мною, з / із тобою, з / із нею та ін.: *Пішла розмова по гуртках між шляхтою про те, чи можливе, щоби такого молодика **женили з дівчиною** о [на] десять літ старшою* (А. Чайковський); *Голова правління величезного закладу **женить** сина з донькою маркіза* (М. Пруст, перекл. А. Перепадя); *Тиміш, старший, котрого гетьман хоче **женили з господарівною*** (М. Грушевський); — *Оце ми вже одно діло добре зробили, що старого Кабицю **оженили з Кулиною*** (М. Старицький); *А нині — он бачиш гору, то наш Лебедин, там пополудні погуляємо на весіллі: **женимо Орлика із Зіркою*** (Р. Іваничук); — *Треба б його **оженити з собою...** хоч силою* (І. Нечуй-Левицький).

2. **З / із ким?** *З / із / зі + Ор. в.:* із жінкою, з / із дівчиною, з / із дочкою, з / із внучкою, з / із племінницею, із вдовою, з / із подругою, із сусідкою, з однокласницею, з / із колегою; зі мною, з / із тобою, з / із нею та ін.: *Кинув університет, **оженився** з простенькою міщанською дівчиною* (І. Нечуй-Левицький); *Тут же цар наказав за брехню гнати геть старшого і середнього синів, а наймолодший **оженився** з царською дочкою* (О. Ошуркевич); *Опанас Іванович ...оженився з простою селянкою* (С. Тобілевич); *Дивна я, дуже дивна і приятеліві мому [моєму] не бажая, щоб **женився зі мною*** (Б. Лепкий); *Ти, може, думаєш, він **ожениться з тобою?*** (В. Підмогильний); [Богдан:] *А щодо мене, мамо, не скажу навіть, чи **жениюся з нею**, ба чи й взагалі коли в житті **оженюся**, бо цього цілком не маю тепер на меті* (О. Кобилянська).

Не випущено з дослідницького поля зору й того важливого лінгво-еволюційного нюансу, що деякі конкретні репрезентанти придієслівної позиції не можна формально, без мотивації, скерованої в інтра- та екстра-

¹⁶ Там само, с. 149.

лінгвальну площину, позбавляти права невід'ємного складника граматичної системи, попри їхню функційну пасивність, послідовне прямування до периферійної сфери, а то й закоріненість у ній, індиферентне з погляду синхронії сприйняття користувачами. Майстерно застосовано й таку виправдану протидію граматичному забуттю, як розширення обсягу Словника деякими втраченими натепер дієслівними формами, що їх вирізнено спеціальною позначкою (*), напр.: **ГОЛОСУВАТИ**, недок.; **ПРОГОЛОСУВАТИ**: **На кого?* *На* + *Зн. в.*: на представника, кандидата, депутата, посла... та ін.; **ОХОРОНЯТИ** / **ОХОРОНИТИ**: **Чого?* *Р. в.*: добра, господарства, життя; нічого, усього та ін.; **ПАМ'ЯТАТИ**, недок.; **ЗАПАМ'ЯТАТИ**, док. **Чого?* *Р. в.*: правил; звичаїв, традицій; обов'язків та ін.; **На що?* (тільки недок.) *На* + *Зн. в.*: на слова, наказ, прохання; звичаї, традиції; обставини; день, час, мить, випадок; ім'я, прізвище, країну, край; родину, народ, молодь; щось, все та ін. Виникають, проте, сумніви щодо доречності реанімування через лексикографійну практику таких форм з огляду на закономірність процесу, згідно з яким мова втрачає ті або ті ознаки, легітимізує їхню архаїзацію. Аргументи із цього приводу прості: якщо перед нами природний мовний розвиток, то немає потреби змінювати спостережувану лінгводинаміку, якщо ж вона є наслідком мовної колонізації, силоміць упровадженої політики, що нерідко межує з експліцитними виявами лінгвоциду, то на такі мовні трансформації треба кваліфіковано впливати, підтримувати їхні перспективні спромоги, створювати сприятливі, безперешкодні умови для їхнього розвитку, реалізації, просування, а особливо впровадження в активну комунікацію, тобто повернення до регулярного побутування «на виважених засадах академічної науки»¹⁷. Ті форми, які подибуються в усному мовленні, збереглися в діалектах, уживаються в народнопоетичній творчості, художніх, публіцистичних чи текстах іншої стильової природи, мають реальний шанс повернути свої втрачені позиції, незаконно відібрані права на повносиле функціонування, опинитися з-поміж питомих відмінкових та прийменниково-відмінкових синтаксем з об'єктним, адресатним, інструментальним, локативним типом детермінації. Автори Словника проілюстрували функційно пасивні форми зафіксованими в сучасних джерелах прикладами й цим potwierдили таку раніше висловлену нашу тезу: «Повністю очистити від них мову означало б прибрати мовний човен пуристичним буревієм до острова помилок минулого. Тут важливо витримати баланс, щоб і мові не зашкодити, і зберегти себе, свої унікальні маркери багатовікової історії та культури»¹⁸.

Системно зафіксовані в Словникові й культивовані останнім часом у книжних стилях органічні для української мови закінчення *-ові* (у твердій групі), *-еві* (в мішаній групі та м'якій після приголосного), *-єві* (у м'якій групі після голосного та апострофа) в іменниках другої відміни чоловічого роду в давальному й місцевому відмінках простимулювало робочу групу

¹⁷ Колібаба Л., Фурса В. (2025). Т. 1, с. 10.

¹⁸ Степаненко М., Галаур С. (2017). С. 149.

Національної комісії зі стандартів державної мови із внесення редакційно-технічних виправлень до його тексту в затвердженій рішенням Національної комісії зі стандартів державної мови 01 березня 2026 року № 47 редакції «Українського правопису» як стандарту державної мови поширити ареал побутування цих флексій на пропріальну сферу — системно на давальний відмінок поряд із закінченням -у (-ю), спорадично на місцевий поряд з іншими флексіями. Це подано, зокрема, у IV розділі «Правопис власних назв», підрозділ «Географічні назви», § 152. Відмінювання географічних назв:

1. Українські, а також іншомовні географічні назви з іменниковими закінченнями відмінюємо переважно як іменники I, II, III відмін — загальні назви: ... 2) II відміна: Буг — (до) Бúгу, **Бúгові** (Бúгу), Бúт, Бúгом, (на) Бúзі, (по) Бúгу...; Гáйсин — Гáйсина, **Гáйсинові** (Гáйсину), Гáйсин, Гáйсином, (у) Гáйсині...; Дúбно — Дúбна, Дúбнові (Дúбну), Дúбно, Дúбном, (у) Дúбні...; Лугáнськ — Лугáнська, **Лугáнськові** (Лугáнську), Лугáнськ, Лугáнськом, (у) Лугáнську...; Óльштин — Óльштина, **Óльштинові** (Óльштину), Óльштин, Óльштином, (в) Óльштині...; Терно́піль — Терно́поля, **Терно́полеві** (Терно́полю), Терно́піль, Терно́полем, (у) Терно́полі...; Теруе́ль — Теруе́ля, **Теруе́леві** (Теруе́лю), Теруе́ль, Теруе́лем, (у) Теруе́лі...; Токма́к — Токма́ка, **Токма́кові** (Токма́ку), Токмак, Токма́кум, (у) Токма́ці (Токма́ку, **Токма́кові**)...; Ўжгород — Ўжгоро́да, **Ўжгоро́дові** (Ўжгоро́ду), Ўжгород, Ўжгоро́дом, (в) Ўжгоро́ді...; але без паралельних форм: Ки́їв — Ки́єва, Ки́єву, Ки́їв, Ки́євом, (у) Ки́єві...; Кра́ків — Кра́кова, Кра́кову, Кра́ків, Кра́ковом, (у) Кра́кові...; Льві́в — Льво́ва, Льво́ву, Льві́в, Льво́вом, (у) Льво́ві... [йдеться про іменники чоловічого роду на -ів (-їв), -ов, -ев (-єв), -ин].

Пор. редакцію 2019 року «Українського правопису»: Буг — Бúгу, Бúгом, на Бúзі (й по Бúгу)...; Гáйсин — Гáйсина, Гáйсином, у Гáйсині; Дúбно — Дúбна, Дúбном, у Дúбні...; Лугáнськ — Лугáнська, Лугáнськом, у Лугáнську...; Льві́в — Льво́ва, Льво́вом, у Льво́ві...; Терно́піль — Терно́поля, Терно́полем, у Терно́полі; Теруе́ль — Теруе́ля, Теруе́лем, у Теруелі; Токма́к — Токма́ка, Токма́ком, у Токма́ці (у Токма́ку); Ўжгород — Ўжгоро́да, Ўжгоро́дом, в Ўжгоро́ді.

Варті уваги й високої оцінки інші положення Словника. Як стратегійний висновок законстатуємо таке: перед нами вкрай потрібний, багатий за змістом, довершений за формою, досконалий за побудовою словникової статті, характеристикою реєстрових дієслів і тлумаченням їхнього лексичного значення (лексичних значень) практичний порадник, який неодмінно справдить авторський задум щодо його користувацького кола: він стане настільною книгою науковців, викладачів закладів вищої освіти, журналістів, редакторів, авторів рекламних текстів, учителів, аспірантів, студентів, учнів, іноземців, які вивчають українську мову; знадобиться всім, хто прагне повернути українській мові її національну самобутність й активно спонукатиме їх до цієї патріотичної дії. Можна, звичайно, дискутувати з приводу окремих настанов чи навіть толерантно ословеснених застережень, та вдосконалення, як відомо, не має меж. Важливим є те, що

в рецензованій лексикографійній студії системно представлені типові моделі дієслівного керування, які послідовно й органічно відрефлексовують специфіку морфологічного та синтаксичного ладу української мови в діахронійно-синхронійному фокусі.

Найважливіша пропозиція, яку хотілося б висловити, зосереджена довкруги фактичного матеріалу як індикатора сутності граматичного явища, його реальної, а не віртуальної репрезентації. Ідеться про паспортизовану, добуту з авторитетних джерел ілюстрацію кожного дієслівного керування. Висловлене побажання звернене не тільки до авторів «Словника дієслівного керування», а й до всіх, хто пов'язаний із лексикографійною сферою. З виходом на реалії дня натеперішнього воно нездійсненне, попри те, що маємо Генеральний регіонально анотований корпус української мови (ГРАК), Корпус текстів української мови, підкорпуси творів авторів-діаспоритів (США, Канада, Польща, Німеччина, Велика Британія, Франція та ін.), можемо попросити допомоги у штучного розуму, використати потенціал інтернет-простору. Виправданою є технологія, якою послуговувалися Л.М. Колібаба та В.М. Фурса: «Якщо речення-ілюстрацію не вдалося знайти, то його замінено самостійно змодельованими конструкціями...»¹⁹. Ця процедура не позірне вивищення мовного явища чи прагнення здевальвувати його реальні перспективи, не демонстрування креативних здібностей, а об'єктивне транслявання через особистісний світ національного когнітивного коду, його питомих ознак, екстрапольованих на різні мовні рівні, і граматичний також.

Із розряду найважливіших побажань на наукове прийдешнє авторам Словника — ретельне стеження за динамікою нормативного граматичного керування, вимодельовування його реального майбутнього образу, отже, й випроєктовування питомих пріоритетів української мови або повернення їх до активної буттєвості, кодифікаційний плин якої перервано під дією позамовних чинників неукраїнськоцентричної орієнтації.

Рецензію отримано 03.05.2026

Рецензію схвалено 26.05.2026

Рецензію опубліковано 06.07.2026

Mykola Stepanenko, Doctor of Philological Science, Professor,
Professor of the Department of Journalism and Language Communication
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
15 Heroiv Oborony St., Kyiv 03041, Ukraine
E-mail: myk_ivan@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-6727-1265>

RESTORING THE NATIONAL DISTINCTIVENESS
OF THE UKRAINIAN LANGUAGE: VERB
GOVERNMENT "UNDER THE MICROSCOPE"

Review of: Larysa Kolibaba, Valentyna Fursa. *Dictionary of Verbal Control: in 2 vols.*
Vol. 1: A—K. 576 p.; Vol. 2: L—Ya. 576 p. Second edition, revised and expanded.
Ternopil: Pidruchnyky i posibnyky, 2025 (in Ukrainian).

¹⁹ Колібаба Л., Фурса В. (2025). Т. 1, с. 14—15.